

ЩОДО ПРОБЛЕМ ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Антипенко Володимир Федорович

доктор юридичних наук, професор

Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

У статті розкривається недостатня ефективність чинного міжнародного права, його невідповідність сучасним світовим соціально-економічним реаліям, як наслідок, неналежної уваги до кримінології цієї сфери. Обґрунтовується доцільність виділення міжнародної кримінології як специфічного напрямку науки кримінології.

О ПРОБЛЕМАХ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

В статье раскрывается недостаточная эффективность действующего международного права, его несоответствие современным мировым социально-экономическим реалиям как следствие недополжного внимания к криминологии этой сферы. Обосновывается целесообразность выделения международной криминологии как специфического направления науки криминологии.

Ключевые слова: международная криминология, международное право, международная преступность.

CONCERNING THE PROBLEMS OF INTERNATIONAL LAW EFFECTIVENESS

The article reveals the lack of effectiveness of current international law and its discrepancy with modern global social and economic realities as a result of improper attention to this area of criminology. The author substantiates the expediency of the allocation of international criminology as a specific direction of the science of criminology.

Key words: international criminology, international law, international crime.

Світове господарство зазнає глибокої кризи, що супроводжується зниженням якості життя для більшості населення землі, а також неухильним зростанням міжнародних правопорушень та міжнародної злочинності. Так звані позитиви глобалізації не трансформуються у головну якість «незлочинного» суспільства – соціальну рівність. Глобалізація не несе соціального примирення, підсилює соціально-економічну поляризацію. Вона породжує і нарощує міжнародну конфліктність, а отже – міжнародну криміногенність. Звідси виникають сумніви щодо ефективності міжнародного права.

Проблему ефективності міжнародного права насамперед утворює ситуація, коли злочинні наслідки, що мають місце у міжнародному суспільстві, які є співставними з руйнівним потенціалом світових війн, у сучасних умовах глобальної капіталізації світу на деконструктивному фундаменті фінансової цивілізації, настають в результаті в основному легітимних, правомірних дій провідних держав світу та правлячих еліт.

Для порівняння, наприклад, можна стверджувати, що норми Статуту та юридичні оцінки Трибуналу в ході Нюрнберзького процесу базувались значною мірою на очевидності злочинного результату, яким були значні людські жертви і руйнації. Причому на відміну від сучасної міжнародної злочинності трагічні наслідки гітлерівської злочинності повною мірою сполучувались з жорстоким та візувільським характером їх дій. На тому, до речі, ґрунтується п. 3 ст. 6 Статуту Нюрнберзького Міжнародного Воєнного Трибуналу [1].

Сучасна ж статистика, що висвітлює стан міжнародного суспільства, особливо в аспекті людського виміру, цілком порівнювана з наслідками Другої світової війни.

Однак ситуації, коли сотні мільйонів людей потерпають нечувані страждання, гинуть, піддаючись

голоду, вигнанню з рідних земель, хворобам, різним способам десоціалізації через наркоманію, алкоголізм, проституцію і т. ін., далеко не завжди пов'язані з прямою жорстокістю і бузувірством інституцій, органів та систем, що породжують ці ситуації.

Навпаки світосистема, сутність якої складає домінування ліберально-демократичного капіталізму і відповідні йому цінності християнсько-європейської (західної) цивілізації, намагається демонструвати несприйняття безпідставної жорстокості і відмежуватися від цілком очевидних наслідків свого домінування.

Між тим, міжнародне право залишається індивідуальним щодо такої суперечливої і разом з тим тривожної тенденції. Воно немовби не помічає такої глобальної криміногенності і не виявляє навіть спроб нормативно реагувати на неї, чим, по суті, підживлює зростаючу енергію протестних сил.

Тому доречним є запитання: чи не входять у дисонанс з динамікою негативного сегменту глобалізаційних процесів окремі норми і положення міжнародного права, передусім у сфері регулювання протидії міжнародним злочинам?

Адже загальновідомо, що якщо право перешкоджає соціальному розвитку, воно повинне зазнавати змін.

Сьогодні все більшою мірою проявляється головна невідповідність сучасного міжнародного права, яка полягає в наступному. Стратегічна сутність і спрямованість основних принципів міжнародного права, його імперативних і багатьох диспозитивних норм не викликає сумнівів. Однак міжнародно-правові механізми їх реалізації у великій мірі влаштовані таким чином, що регулюють лише боротьбу із вторинними проявами міжнародних правопорушень, детермінанти та сутнісні характеристики яких, між тим, визначаються у категоріях глобальних негативних процесів і явищ. До міжнародно-правового ре-

гулювання вони запропоновані, як правило, через основні принципи міжнародного права і загальні, універсальні норми *erga omnes*. Проте, по-перше, відсутня чітка криміналізація усього ланцюга діянь, що становлять порушення цих принципів і норм, а по-друге, учасниками міжнародно-правових актів, норм і положень, що передбачають конкретику їх реалізації, стають далеко не всі суб'єкти відповідних правовідносин, особливо найбільш впливові. Наприклад, норми і положення, що покликані забезпечувати права і свободи громадян, мають узагальнений характер і не завжди чітко окреслені юридичними категоріями (право на дах над головою, свободу від голоду і т. ін.). Порушення таких прав у своїй основі пов'язане не з одномоментними або епізодичними діями певних осіб, наділених відповідною компетенцією, а з системними вадами організації міжнародного життя.

У дійсності виходить, що діяння, які утворюють головну первинну кримінальність або криміногенність, продуковану глобалізованою світосистемою, незважаючи на те, що у своїй більшості вони становлять правопорушення за міжнародним правом (наприклад, право на розвиток, самовизначення, невтручання і т.п.), в діючій правоохоронній сфері не піддаються відповідній криміналізації. У більшості випадків, вони залишаються за межами активного регулятивного впливу міжнародного права.

Часто дії держав та інших суб'єктів міжнародних правовідносин, що утворюють зазначену криміногенність, помилково оцінюються лише як причини та умови іншої (вторинної) злочинності і, немов би, виносяться «за дужки» криміналізації, результуючи недосконалу, неповну міжнародну нормотворчість, яка, відповідно, зосереджується в основному на злочинних проявах похідного, вторинного характеру.

Таким чином, зазначені первинні діяння, які є, як правило, складовими порушення основних принципів міжнародного права, штучно поміщаються в суто детермінаційну категорію і залишаються предметом політичної або моральної відповідальності, чим вихолощується зміст правового впливу. До речі, і в цій якості вони не особливо засуджуються.

Таким чином, міжнародне право, по суті, «відсувається» від розв'язання сутності важливих проблем міжнародного життя, нерідко створюючи при цьому додаткову конфліктність.

Злочинність у всіх своїх проявах, її різні види і системи взаємопов'язані між собою, щонайменше, через суспільство як єдиний, спільний детермінант. Оскільки міжнародне суспільство не так чітко структуроване як суспільство у межах держави, то й детермінантність його по відношенню до міжнародної злочинності визначається іншими відмінними методами. Кримінологія тут мусить враховувати подвійний вплив на міжнародну злочинність: як з боку держави, так і з боку міжнародного співтовариства, а також у системі взаємовідносин держави з міжнародним співтовариством.

Оцінка досліджень у сфері міжнародної злочинності дає підстави вважати, що для пізнання міжнародних злочинів і, зокрема, тероризму, кримінологія змушена виходити за межі традиційної методології та інструментарію. Предмет її дослідження лежить у дещо іншій площині, ніж та, до якої тра-

диційно прив'язується кримінальна злочинність, у тому числі і транснаціональна. Результат тут пов'язується з розробкою похідних криміногенності, що породжуються глобалізацією і супроводжуючою її системною кризою світогосподарства. Це і утворює особливу методологію і науковий інструментарій, які необхідно «адаптувати» до кримінології. Адже міжнародне суспільство — це зовсім інша, ніж та, що базується на структурі держави, соціальна цілісність, і дослідження конфліктності в межах цієї соціальної «мегацілісності» також повинне мати іншу, відмінну від «внутрішньодержавної» методологію.

Криміногенність, криміногенні обставини і чинники тут набувають нових незвичайних для кримінології форм і «образів». Власне кримінологія немов би не помічає (а можливо, і не здатна помічати) їх присутність у міжнародному соціальному житті, не реагує своєю дослідницькою увагою на ці обставини, а отже, міжнародне кримінальне право не отримує адекватних обґрунтувань і рекомендацій щодо змісту міжнародної нормотворчості і кримінально-правового контролю.

Не здобули кримінологічного «статусу» та відповідних міжнародних кримінально-правових наслідків такі криміногенно гострі проблеми міжнародного життя, як соціально-економічна поляризація міжнародного співтовариства; проблема економічного паразитування квазіекономіки і особливо руйнівної для світового господарства діяльності ринку фінансових спекуляцій; ерозія державної основи світоустрою; загроза збереженню самобутності (а можливо, існуванню) цивілізаційних культур; загроза глобальної кримінальної анархії, а особливо регулятивності соціального життя на терористичній основі і т.п.

Не поміченою з боку кримінології і, відповідно, міжнародного права залишається очевидна тенденція перетворення держави (основного суб'єкта МП) на інструмент лобіювання інтересів правлячих еліт.

У міжнародному житті на відміну від внутрішньодержавних суспільних процесів часто іншим буває і процес трансформації злочинів у злочинність, набуття нею відмінних від злочинів у їхній сумі якостей. Адже злочинна сутність будь-якого діяння і явища у цілому в системі міжнародного права визначається кінець кінцем волею держави як основного суб'єкта міжнародного права. Держава за своєю міжнародно-правовою сутністю «на свій погляд» може в одних випадках визначати кримінальність діянь, залишаючи некриміналізованою певну злочинність, у других, навпаки, визначати кримінальність явища, не визнаючи такими діяння, що утворюють таку кримінальність. І нарешті, у третій випадках для визначення явища злочинним кримінальність конкретних злочинів може підбиратись таким чином, що «отримана» в результаті злочинність набирає змісту, вигідного для одних держав і не вигідного для інших.

Така специфіка для її пізнання потребує особливого (міжнародного) комплексу наукового інструментарію з тим, щоб з'ясувати криміногенність, яка виникає в вирі сучасного мегасоціуму.

Вивчаючи злочин, злочинність, її детермінацію і причинність, кримінологія не повною мірою визначає свої завдання і можливості їх вирішення у міжнародно-правовій сфері. В результаті ряд проблем,

вирішення яких могло б суттєво підвищити рівень і якість протидії міжнародним злочинам, залишаються без належного кримінологічного опрацювання, а саме:

1. Не приділяється належної уваги дослідженню проблеми мотивації, зважаючи на впливовий фактор державної суб'єктності міжнародної злочинності.

2. Не створено системної диференційованої основи кримінологічних досліджень детермінації міжнародної злочинності. Це не дозволяє заглибитись у ключові проблеми світового розвитку у повному кримінологічному циклі їх опрацювання.

3. Незважаючи на кримінальну первинність низки міжнародних злочинів і очевидну особливість умов їх функціонування, зміст системи міжнародної злочинності як антисистеми на фоні міжнародної суспільної системи і системи міжнародного права як підсистеми останньої не визначено.

Це зашкоджує вибудові відповідної кримінологічної техніки і методології, здатної реагувати на міжнародну специфіку злочинності.

4. Не знаходить належного розвитку і опрацювання думка про міжнародне суспільство як єдиний (стратегічний) детермінант міжнародної злочинності. Її виділення в окрему науково-кримінологічну проблему і подальше інтенсивне дослідження створило б основу для пізнання системи міжнародної злочинності. Ефективна кримінологія у сфері міжнародної злочинності не може відбутися без визна-

чення змісту і приведення у систему тих негативних соціальних виявів міжнародного життя, на вістрі яких утворюються і функціонують міжнародні злочини.

5. Поглибленому опрацюванню слід піддати проблему винного порушення кримінальної заборони у міжнародному кримінальному праві. Оскільки винність такого порушення, а отже, вищий ступінь суспільної небезпеки у порівнянні з іншими негативними відхиленнями, деліктами, тут йде від держави як основного суб'єкта міжнародного права, є доцільність дослідження проблеми кримінальної відповідальності держави в сучасних умовах гіперінтернаціоналізації міжнародного життя і перетворення у політичний інструмент правлячого класу.

Таким чином, для того, щоб встановлювати криміногенність у сучасних міжнародних взаємодіях, створювати умови для криміналізації діючих у глобальному просторі суб'єктів, міжнародне право мусить «глобалізуватися» як за своєю сутністю, так і щодо категоріального апарату.

Йдеться про міжнародно-кримінологічне освоєння глобального простору, коли глобалізація самих категорій кримінального у міжнародному праві повинна відбуватися на основі глобалізації змісту понять, що охоплюють політичний, економічний, соціальний і культурний детермінізм.

Вирішенню цієї задачі сприяє відкриття нового міжнародного напрямку у кримінологічній науці [2].

Список літератури

1. Устав Международного высшего трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_201
1. Антипенко В.Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму / В.Ф. Антипенко. – Одеса : Фенікс, 2011. – 320 с.